

SUBSTRATUL REPREZENTĂRII POLITICULUI ȘI PREZUMȚIILE DE AUTORITATE ÎN GÎNDIREA COLECTIVĂ

CORNEL ALECSE

Realitatea cea mai pregnantă a perioadei consecutive evenimentelor din decembrie 1989, a fost o febrilă problematizare a democrației și ceea ce în ansamblu s-a relevat drept efervescență participativă, adică o „politizare” liber consimțită, bazată pe interesele reale și întrebările firești ale cetățeanului. În lunile desfășurării „factice” a anchetei (aprilie-mai), publicul „politic” a fost expus de o manieră cu totul nouă, adeseori insolită, impactului politic și s-a confruntat cu o campanie electorală mai mult decît persuasivă, exasperantă prin fenomenele derivate din aceasta. Trăsătura dominantă a sferei psihosociale induse de perioadele electorale este o incertitudine cvasi-voluntară: ea este inoculată alegătorilor iar aceștia au tendința de a-și asuma în termeni tot mai problematici/interogativi o realitate care pînă atunci apărea drept ordonată. Ei trebuie să resimtă importanța profundă a alegerii și a investiției la care participă astfel că incertitudinea specific electorală este adeseori factorul mobilizator al opțiunilor. De pildă confruntarea din 1960 dintre R. Nixon și J. Kennedy a adus participarea cea mai mare a electoratului american din acest secol nu numai în baza „suspense”-ului, ambiției sau freneziei participative pe care le dezvoltă mijloacele mediatice și de propagandă specifice ci și datorită faptului că fidelitatea reprezentării este în relație directă cu nivelul — dezirabil sau existent al calității vieții¹.

Or, în situația României, predicțiile și administrarea viziunilor despre viitor ale indivizilor erau sever marcate de alternativa imediat post-revoluționară a emiterii și eradicării structurilor comunist-totalitare. Incertitudinea și suspiciunea nu au neapărat o proveniență exogenă, ele țin de contextura și substanța românească, nu aparțin de arsenalul consumatorist al campaniilor electorale ci constituie un fel de complex intim al culpabilizării față de care psihologiile sociale și chiar cele abisale rămîn încă datoare. Astfel că, după ce, din chiar primele săptămîni ale noului an, a fost constatat un „faliment al consensului”, și după ce opoziția, la început fisurantă, insinuantă, s-a instituit într-o enclavă în expansiune care ideologic susținea, printr-un travaliu ficțional cu totul nou, confiscarea și deteriorarea Revoluției, s-a ajuns la difuzia producțiilor imaginare care pun în cauză antologia Revoluției.

¹ Michael Barone, Grant Ujifusa, *Almanac of American Politics*, 1988, din *Sin-teza*, nr. 77/1988.

O altă discrepanță specifică este raportul existențial-simbolic prin care opoziția românească, lipsită de tradiționala „bază de masă” sau de organicitate a dovedit o dezvoltare redutabilă a activității simbolice, explicabilă și prin faptul că, eterogenă sau nu, ea este eminatele o realitate inspirată de intelectualitate. Efectele eforturilor de de-ocultare a realității, considerate drept oclură și obscură, au fost expansiunea suspiciunii, fisurarea entuziasmului sau chiar a „convențiilor de realitate” ca să folosim un termen din semiologia fantasticului (Tz. Todorov). Singura legitimitate rămâne astfel, imaginea Revoluției ca fapt — și ea suferind o polisemie sau ambiguitate contestabilă — iar singura certitudine, nevoia de democrație reală. După nouă luni această epocă ne apare într-o lumină nostalgică, purtând amprenta unei „prospețimi” sau a elanului originar pe care orice revenire, reperiere sau retuș le face să decadă în pasișă.

Timpul revoluției are o dezvoltare divergentă și contradictorie: pe măsură ce conul de umbră înconjoară și ne înstrăinează de începuturile acesteia, ea apare mai incertă, inefabilă, contestabilă chiar. În măsura în care ne-am raporta la evenimentele din decembrie 1989 din perspectiva unui sistem „mitologic” (R. Basthes) am recunoaște implicit degradarea, „închiderea” și rigidizarea sa, sechestrarea într-o inertă ideologie (legitimism, rigorism, omogenitatea percepțiilor politice, festivism neo-tradiționalist, etc.). Cel puțin această „deschidere” semiologică a sa, echivalentă ades cu contestarea sau chiar blamarea și hermeneutica inversă, rămâne un fapt pozitiv, creator.

§ 1. DIMENSIUNI ȘI DERIVATE SIMBOLICE ALE IMAGINARULUI POLITIC

Condițiile afirmării vertiginoase a producțiilor ficționale, în ceea ce privește perceperea și producția fenomenului politic, se regăsesc în înțelesul democrației ca extensie a permisivității și, totodată în dorința sublimării vidului (politic, social-instituțional, inter-uman etc.).

1. *Ca reflex al precarității structurilor existențiale* nou create și al suspiciunii față de persistența celor vechi, al plasării colectivității în fața unor opțiuni istorice devine transparentă expansiunea imaginarului, „fabricarea” (R. Basthes)¹ unor reprezentări și mitologii sui-generis care pun și repun în discuție legitimitatea înfăptuirilor democratice „de visu” („revolta” din 22 decembrie, constituirea CFSN, CPUN ș.a.) și a celor palpabile, „de profundis” — și de aceea ipotetice — (birocratizarea, elitismul, și rigidizarea Revoluției, neo-comunismul, o posibilă nouă dictatură). Funcțiile acestui teritoriu persuasiv și discontinuu se raportează atât la trecut (*interpretare*) cât și la viitor în sens *premonitoriu* și *protectiv*: „Ceea ce încarcă cu o greutate ontologică vidul semiologic al fenomenelor (...) e ceea ce ne-a făcut întotdeauna să credem că imaginația ar fi facultatea posibilului, puterea de contingență a viitorului”². Asistăm la un mod particular de „viololență simbolică” (P. Bourdieu) care nu mai este un mecanism simbolic

¹ Roland Basthes, *Mithologies*, Paris, Editions du Seuil, 1970, pp. 230—233.

² Gilbert Durand, *Structurile antropologice ale imaginarii*, București, Editura Univers, 1977, p. 534.

instaurat de Putere, ci funcționează difuz la nivelul colectivității, al grupului politic sau de presiune. Coordonatele acestei „febrile” activități sînt conjecturale și legitimize și propagă criticism și/sau radicalism.

P. H. Chombart de Lauwe localizează orice demers subconștient mitico-simbolic colectiv în registrul emoțional al nostalgiei¹, ceea ce este valabil cînd ne raportăm la metodele mitologice în sine. În schimb, pentru R. Barthes acestea au o actualitate perpetuă și conservatoare putînd să investească mitic orice obiect sau semn în sistemul ideologiei comode și insidioase a diurnului. J. Duvignaud oferă o interpretare exorescențelor simbolic-mitice care însoțesc perioadele de revoluție: „Un tip de societate nu dispăre niciodată dintr-o singură lovitură (...) relațiile sale multiple, mai mult sau mai puțin codificate, puțin cîte puțin, tind să se sublimeze în mituri a căror pregnanță asupra mentalităților colective supraviețuiește distrugerii structurii vieții colective”². Explicația este valabilă în special pentru diacronia miturilor, în perenitatea și necesitatea lor.

În cazul nostru dezvoltarea imaginarului se justifică prin caracterul de incertitudine pe care îl suscită realitatea „incompletă”. Reprezentările nu pot avea, în consecință, dominația mimetică, ele sînt vagi, imprecise, incomplete, proiecțiile sînt marcate de suspiciune. Mișcările și trepidanța protestatară se exprimă și prin nostalgia — similitudine cu gîndirea mitică — invocării purității originare (Revolta, Revoluția). Spontaneitatea, ingenuitatea, originalitatea mișcărilor protestatare din perioada ianuarie-mai justifică ideea subzistenței fondului mitico-simbolic al gîndirii colectivității. După Cl. Levy Strauss mitul nu este legat ineluctabil și nu se cannează în adorarea momentului originar, „illo tempore” (M. Eliade), funcția sa fabulatorie are incidență în real, în contradicțiile sau incongruențele lumii prezente pe care membrii unei colectivități neputînd să le rezolve, le transpun pe alt plan.

2. Producția imaginarului „politic” poate fi concepută în reperele unui *complex de inadecvare sau infidelitate cognitivă*³. Aceasta s-ar putea pune pe seama distrucției sistemelor imanente de organizare a percepției lumii, declanșată de Revoluție. Socialul este suveran dominat în perioada post-revoluționară de cîmpul politic, iar aceasta aduce expansiunea Dorinței (P. H. Chombart de Lauwe) și suspiciunilor. „Această invazie a simbolismului și mitului”⁴ poate fi expresia posturii solitare a individului față de o realitate nouă, parțial cognoscibilă — și suplimentar mistificatoare — și de operarea unui transfer irațional de la dificultatea cognitivă spre carențele ontice: este mai ușor a percepe lumea drept derizorie decît a-ți recunoaște improprietatea adecvării! Actorul politic suportă acest stress immanent al căderii dintr-o paradigmă „comodă” de reprezentare a lumii — sub dictatură aceasta

¹ Paul-Henry Chombart de Lauwe, *Cultura și puterea*, București, Editura Politică, 1982, p. 238.

² Jean Duvignaud, *Heresie et subversion. Essai sur l'anomie*, Paris, Editure la Decouverte, 1986, p. 120.

³ J. Duvignaud, *Op. cit.*, p. 134 „obsesia clasei mijlocii halucinante de fantasmă prea mari pentru conștiința sa”.

⁴ P. H. Chombart de Lauwe, *Op. cit.*, p. 237.

„ii” era apropiată prin mistificare și consacrată drept benefică, superlativă în idealitatea sa — într-o lume dezarticulată încă, dizlocată, ostilă transparențelor. Pe acest fond se dezvoltă o anumită „logică” simbolică care este în același timp nu numai deficit apercceptiv dar și compensarea sa.

Manifestările și evenimentele politice, de la cele convenționale la cele neortodoxe sau violent contestatate au impus relevanța anumitor structuri simbolice. Astfel, motivele mitologice revoluționare și post-revoluționare, „largo sensu”, constituite sau promovate de experiența politică colectivă ar putea fi: „Procesul”, referitor la cuplul dictatorial, virfurile piramidei totalitariste sau executanți și tehnicieni ai represiunii — torționari și pretorienii — devin emblema intransparenței și a neputinței disocierii vinovăției rezultând un „fatuum” amalgamat al victimizării¹; imaginea Conducătorului vampirizant, asociată cu simbolismele sanguinare ale sadismului în caricatură, music-halluri, gaguri, etc.; motivul inițial al Palatului atacat, emblema insurecției anti-dictatoriale, extins și reconvertit în atacul Palatului guvernamental din februarie sau, mult mai târziu, incendierea altor edificii ale Puterii; Balconul, asociat imaginar cu expresia victoriei (22 decembrie), devine un loc simbolic al frondei sau revoluției perpetue (Piața Universității); „Le Grand Soir” — faptul că noaptea devenea un punct culminant al mișcărilor contestatate încă din timpul revoluției sau în perimetrul Pieții Universității². Zona considerată ca „situs” purificat de influențele mefiante al structurilor desuete sau ale neocomunismului, se constituie într-un veritabil „axis mundi” (M. Eliade) de la care Lumea ar putea fi reîntemeiată; „pasiunea infantilă pentru cabane și corturi” (Piața Universității) închiderea și posedarea unui spațiu de siguranță purificat de efecte nefaste. (R. Barthes)

Evenimentele evoluind spre integrarea în dispozitivele convenționale ale democrației și-au făcut apariția în elementele codificării și ritualizării politicului, parțiale indicii ale teatrocrației³. Ele au fost puse în legătură cu manifestările în expansiune ale cristalizării formelor provizorii ale Puterii de drept; „Voind să pună ordine în această spontaneitate prin teatralizarea imaginilor sale (lupte de stradă, procese) noua putere a încercat să instituționalizeze revoluția la nivelul zero al său, aproape mitic, îndepărtînd-o de structurile profunde ale puterii”⁴.

Structurile simbolice organizează percepția colectivă, impersonală, asupra Puterii. În acest sens putem constata similitudini cu mecanismele de reprezentare rituală și ambiguă a Puterii în cadrul societăților primitive, analizate de P. Clastres⁵. Astfel, pe lângă faptul că aceasta este în esență coercitivă, transcenderea sa — depășirea atribuțiilor — constituie pentru colectivitate un risc „mortal”, de aceea șeful

¹ Olivier Mouglin, *Le cons du proces Ceaușescu*, în *Espirit*, iunie 1990.

² Asupra motivului „Le Grand Soir” a se vedea Georges Sorel, *Reflexions sur la violence*, Paris, Rivière, 1906.

³ Georges Balandier, *La politique de anthropologues*, în *Traité de science politique*, vol. I, Paris, P.U.F., 1985, p. 327—330.

⁴ *La Roumanie avant les élections*, în *Espirit*, iunie 1990, pp. 139—141.

⁵ Pierre Clastres, *La societate contre l'Etat. Recherche d'anthropologie politique*, Paris, Editure de Minuit, 1974.

are obligația simbolică de a dovedi în permanență inocența funcției și rolului său. „Mutatis mutandis” putem considera că subconștientul colectiv, în lipsa reprezentărilor ferme despre rolul și locul instituțiilor democratice ale puterii, fie că operează cu „gestalt”-ul desuet al „Conducătorului”, fie că pune permanent în relație/cauză persoana președintelui provizoriu cu cele mai diverse situații și evenimente nefaste. Incidentele din ianuarie și februarie au pus la modul propriu problema periclitării integrității conducerii de stat, Piața Universității a agresat simbolic aceleași personalități, presa de opoziție și-a desfășurat demersul demolator. Conform interpretării evocate elementele de coerciție ale comunității/societății civile asupra Președintelui/Guvernului/C.P.U.N.-ului ar constitui probleme necesare, „simbolice”, prin care Puterea este obligată să își consolideze în mod repetat inocența și beneficiul — capacitatea de a fi pozitivă.

3. O altă explicație a proliferării imaginarului se poate identifica în decursul proceselor realității în raport cu posibilitatea comprehensivă a colectivității. Evenimentele și faptele circumscrise spațiului politic par să se dezvolte după o necesitate a lor intransparentă. Trăsătura profundă a sistemelor tranziente este *non-reflexivitatea* lor, travaliul imaginar al activității putând fi conceput și ca derivat compensatoriu: fenomenalitatea devansează instanțele perceptive, mentale sau evolutiv-decizionale ale sistemului. Ar fi vorba de o frenezie a procesualității și o auto-capacitate sau „ignoranță structurală” de sistem cu sens protector (A. Gouldner). De aceea sfera politicului, hipertrofiată în lunile aprilie-mai, este „completată” cu inserțiile unor reprezentări suplimentare și conjecturale. În acest sens nu poate fi subestimat locul și rolul amendamentelor corective sau substituite din această perioadă, violența „simbolică” a opoziției „informale” sau ocazionale — de la sloganuri extrem de virulente, la folclorul „ad-hoc” al bancurilor, caricaturilor sau glumelor rimate, de la tipăriturile „samisdat”, graffiti și inscripții „underground” la gândirea speculativă a presei independente. Acestea sînt motivate de mai multe variabile psiho-sociale dar se constituie și ca un reflex mental față de lipsa de transparență a finalităților sistemului sau al decalajului prea mare dintre acțiunile politice și ireflexivitatea proiectivă. După B. Lacroix capacitatea funcționării sistemului social — frecvent acuzată în perioada prolixă și de efervescență imaginativă la care ne raportăm — ar consta într-un mecanism „esențial al funcționării” sociale care este o auto-generare mistificanță: „conform căruia nerecunoașterea (méconnaissance) colectivă a condițiilor de posibilitate și de apariție a practicilor și reprezentărilor stă la baza construcției sociale a realității și prin aceasta a devenirii sale ulterioare”¹. Fenomenul este similar, în structura sa, cu „instituirea unei certitudini subiective artificiale” și legitimarea sa la nivelul global al sistemului².

4. La nivel global se poate constata o praxiologie diferită a producțiilor simbolice și imaginare în sensul divergenței dintre *sistemul de administrare simbolică* promovat de instituțiile și organele oficiale

¹ Bernard Lacroix, *Op. cit.*, vol. I, p. 561.

² Cătălin Zamfir, *Structurile gândirii sociologice*, București, Editura Politică, 1987, p. 277.

ale puterii și sistemele de „fabricare” a reprezentărilor imaginare. Am arătat că „substanța” Revoluției suportă în timp o eroziune a semnificației, o evanescență a sensului. Pe măsură ce motivațiile, obiectivele, forțele și actorii devin tot mai incerte, prezentul depune eforturi ficționale, simbolice de a le re-investi, dezvoltând o adevărată producție „epică”. Presa „de opoziție” se străduiește să disocieze și să descifreze existența sau pre-existența „scenariilor” conferindu-le, pe cât este posibil, credibilitate. Numai că în cazul instituțiilor oficiale utilizarea „scenariilor”, la nivel simbolic, devine o activitate ideologică, un obiectivism al legitimării Puterii. Această „certitudine subiectiv artificială” eșafodată la nivel oficial ar consta, după unii, în sistemul simbolic al neo-tradiționalismului politicii de stat: discursul și retorica cu elemente naționaliste, recursul la ritualizarea religioasă cu finalitate simbolistă pacificantă, festivismul manifestărilor comemorative, invocarea unor pericole ipotetice și a simbolismului lor puternic emoțional (legionarismul), prezentarea lor drept cauze ale destabilizării. În ansamblul lor, formele simbolismului oficial sînt orientate spre suplinirea sau substituirea curențelor structurilor existențiale, de sistem.

Pe de altă parte, construcția mentală a „scenariilor” este o emanație a gândirii informale, de opoziție, a Străzii sau Forumului ori presei independente, opozantă. Inițial scenariile au fost percepute și imaginate în baza premiselor socio-afective de insatisfacție față de realizările puterii provizorii (C.F.S.N., ulterior C.P.U.N.) și de pulsuniile generate de incertitudine. Ele sînt un elaborat discursiv, produs de opoziția informală în special și cea mediatică și cuprind explicații parțiale sau locale: scenariile de „întemeiere” — al revoluției „confiscate” și/sau al revoluției „trucate”, cel „geo-politic” al intereselor globale care transcend „provincialismul” revoluției românești — scenarii „de rază medie” — al neocomunismului, al nomenclaturii travestite, al persistenței oculte a aparatului represiv, cel pro-sovietic etc. — scenarii „lucrative”, de diversiune și manipulative — chemarea minerilor pacificanți, atacarea palatului Victoria, instigarea naționalistă în Mureș, ulterior „auto-demolarea” T.V.R. și „autodafeul” Ministerului de Interne etc.

§ 2. PERSPECTIVELE LUNILOR APRILIE-MAI ASUPRA AUTORITARISMULUI. SEGMENTUL „AUTORITAR” AL POPULAȚIEI INVESTIGATE.

Intuițiile autoritariste s-au conturat în ansamblul semnificațiilor politice, în perioada post-revoluționară, odată cu manifestarea mai specifică a activității partidelor și apropierea intervalului electoral. Se poate afirma că ideea autoritarismului a avut un substrat fertil în peisajul politic românesc și aceasta se bazează pe îndelungata „tradiție” totalitară de tip neo-stalinist, pe de-o parte iar pe de altă parte, ipoteza de pasivitate și comportament politic productiv-inerțial al populației, acreditată și dezvoltată de segmente ale opoziției și canale mediactice internaționale. În esență presupuziția se referă la articularea a două tendințe: 1. Un anumit comportament și modalitate de obți-

nera a puterii¹ (manipulare, persuasiune, disuasiune, ilegalități electorale) și 2. letargia politică moștenită drept comportament de referință sau chiar expectația autoritaristă din partea maselor — nevoia de conducător — ceea ce poate genera o infinită serie de interpretări teoretice.

Pluralismul tipologic al liderilor. Perioada ianuarie-mai nu a instaurat structuri stabile sau definitive ci instituții tranziente sau în curs de constituire. În schimb au apărut în prim planul confruntărilor politice „meneur”-i și „haute-parleur”-i ai diverselor curente de idei care au identificat și cultivat conturarea nevoii de leader. Din varietatea fenomenelor de „leadership” cu caracter cvasi-spontan manifestate în intervalul post-revoluționar se pot distinge trei tipologii suficient de relevante pentru faptul că au avut penetrabilitate la nivelul percepției politice a publicului/maselor. Ele cuprind și grade diferite de dezirabilitate și aderență. *Leaderul umanist* (filosof, scriitor, eseist, etc.) revelat de mișcările opoziției informale în care rolul ascendent din cadrul dualismului mase-popularitate îl joacă intensitatea dezirabilității acestora și o percepție suficient de conturată asupra persoanei. El este o rezultată sintetică a tipologiilor de leader adulați în sistemele simbolice de celebrare colectivă. *Leaderul politic constructiv* se apropie mai mult de figura tradițională a politicianului și inspiră pentru colectivitatea aderentă garanțiile echilibrului/succesului prin expresia raționalității weberiene a echilibrului dintre scopuri și mijloace. Datorită azeziunii majoritare, manifeste sau latente, problema dezirabilității devine relativă și poate fi pusă sub aspectul continuității în privința „nevoii de autoritate” pe care populația o resimte inconștient și inițial după abolirea dictaturii, loc în care se poate vorbi de o charismă ambiguă. *Leaderul politic tradiționalist* este un „prizonier” al trecutului resimțind din această cauză popularitatea restrinsă iar praxisul politic desfășurat este bazat pe anamneză ceea ce face evidente rapid tarele desuetudinii. De aceea se bucură de o legitimitate sigură dar redusă gerontocrațiilor partinice care constituie baza unui regim dictatorial minuscul. Alături de aceste tipuri principale nu trebuie neglijat spectaculosul *Leader mesianic*. El are un rol de suplینire și compensare afectogenă față de austeritatea și excesele raționaliste ale celorlalți și participă intens la instalarea climatului simbolic-mitic al mișcărilor politice pe care le inspiră și la ritualismul colectiv. Profesează sacrificiul simbolic (devoțiunea față de cauză, asceza, pasiunea).

Nevoia de ghid/partid. Distincția formală între tipologiile de „leadership” promovate în perioada post-revoluționară ar fi aceea dintre ghidul „de catifea” în postura sa umanistă și ghidul politic dirijist-paternalist, de orientare voluntar-raționalistă.

Raportul teoretic dintre atitudinea politică și trăsăturile de personalitate a fost cu deosebire cercetat în perioadele de devans și tumult socio-politic. Max Horkheimer (Studien über Autorität und Familie, 1936) a revelat „sindromul autoritarist” al cetățeanului german, tendința sa de a-și asuma nazismul ca ideologie. Pe baza cercetărilor în-

¹ Howard Elcock, *Political Behaviour*, London, Methnen & Co. Ltd., 1976, p. 57.

treprinse de Institutul de Cercetări Sociale de la Frankfurt (M. Horkheimer, Th. W. Adorna, E. Fromm) și ale altor studii (W. Reich, K. Horney), M. Grawitz deduce o listă de dimensiuni ale comportamentului politic autoritarist. Acesta s-ar caracteriza „prin relații morale foarte convenționale, o tendință la supunere în același timp cu o anumită agresivitate, o notă de dezaprobare pentru viață sentimentală prea liberă, apel la judecăți stereotipe sau superstiții ca mijloc de a îndepărta propriile sale responsabilități”¹. Totodată trăsăturile anomice și alienate ale personalității situate în contextul opțional al funcționării unei atitudini și alegeri politice pot fi puse în legătură fie cu o nevoie de autoritate fie cu o respingere a sa atunci când provin în urma unor stări de îndoială, vacuum constituțional — absență a normei, izolare, inapartenență — periferizare socială (distributivitatea față de autoritarism). Concluziile postfreudiene situează la baza complexului binar autoritarist pulsuniile tipului de personalitate nevrotică. Aceste tendințe îmbracă, după E. Fromm, forma sentimentelor de inferioritate, neputință, insignifianță individuală sau, după A. Adler, forma „complexului de inferioritate”, respectiv „dorinței de putere”.

O reinvestire a motivațiilor psihanalitice din perspectiva nevoii de autoritarism o conferă P. Dusart²; concepe o grilă explicativă a tipologiilor structurale ale organizațiilor politice. Primul model este edificat pe structura de dependență ce înconjoară imaginea ideală a conducătorului; al doilea, constituit pe dualismul „luptă/fugă” indică faptul că grupul politic nu mai subzistă prin raportarea la personalitatea leader-ului dar se organizează în funcție de conflictul cu lumea exterioară și, în fine al treilea tip de organizație politică este grupul mesianic caracterizat prin profetizare mai mult decât prin violență. Deși tipologiile sînt cvasi-teoretice autorul aduce nota particulară a perspectivei triadice asupra partidelor ca realitate socială, ansamblu simbolic și imaginar. În aceste accepții organizația politică răspunde tendințelor irepresibile ale individului de a anihila anxietatea și sentimentul de insecuritate sau izolare. Deși transpuse în plan empiric tipurile propuse nu își păstrează puritatea conceptuală există elemente de definire pe baza cărora putem încadra în primul tip partidele tradiționale și F.S.N., în al doilea tip, după auto, grupusculele violente.

Rolul charismei este semnificativ în contextul dezideratului de autoritate, atît cît se referă la rolul activ al publicului aderent/maselor în proiecția nevoii sale de ghid asupra unui șef politic. M. Weber a demonstrat că relația (Herrschaft), supraratională, este biunivocă între mase și autoritatea charismatică, bazată pe existența unor calități personale concepute drept extraordinare și comparabilă cu tipul de seducție erotică³.

¹ Madelein Grawitz, în *Traité de science politique*, vol. I, Paris, P.U.F., 1985, p. 25 și urm.

² P. Dusart, *La gestion des passions politiques*, Paris, 1983.

³ Iubirea este o relație tendințială de fuzionare cu obiectul iubit, grație căreia calitățile amantului se răsfrîng asupra obiectului iubit”, afirmă Philippe Brant în *Traité de science politique*, vol. I, Paris, P.U.F., 1985. La fel, viziunile Furer-ului asupra mulțimilor extaziate: Poporul are, în imensa lui majoritate, dispoziții și o atitudine atît de feminine (...)” în *Mein Kampf*, cap. VI, *Kriegspropaganda*, p. 201.

Fenomenul de concentrare și „mistificare” politică în jurul F.S.N. în perioada premergătoare și în timpul campaniei electorale, ulterior succesul zdrobitor în alegeri al acestuia și al leader-ului său au constituit tema predilectă a analizelor politologice occidentale privind profitul noii puteri prin gestionarea pulsiunilor latente ale populației. Simultan sau parțial, în consolidarea percepției despre anxietatea maseilor și violența lor, proiecție în relația charismatică cu efigia unui nou conducător au fost utilizate câteva structuri explicative cu încărcătură imaginativă: teoria „ingenuității maseilor” în raport cu versatilitatea politică a cercurilor puterii; teoria „enclavelor” — elemente ale elitelor politice și de represiune anterioare care produc scenarii și diversiuni deturnând percepția generală în profitul puterii tranziente; teoria „reminiscentelor comportamentale” după care masele reproduc inertial, în virtutea obișnuințelor de sub dictatură, tendința de adorare a unui leader; teoria „umbreii”, decalajul psiho-social (anxietatea, nesiguranța, izolare) resimțit de indivizi care se „masifică” sub protecția unei ample formațiuni politice capabile să reinvestească, măcar simbolic, cu noi funcții, teoria „charisimei”, prin care puterea a mizat pe succesul charismatic persuadarea maseilor. Carența acestor idei și reprezentări o constituie modelul eronat al masei de alegători omogene și inerte, dominate de pulsiuni și iraționalitatea mulțimilor, și idei vulnerabile.

Sugestia „vocației” autoritariste a populației aparține în special opoziției anti-F.S.N. și celei din diaspora și este de dată ulterioară constituirii chestionarului pe baza căruia s-a desfășurat ancheta sociologică. Această idee nu a constituit o ipoteză inițială fermă a chestionarului — de altfel se poate vorbi aici de o serendipitate „tardivă” în privința autoritarismului — ci una subiacentă, alternativa temperamentalului politic autoritar al populației fiind totuși prezumată.

Patru itemi opinionali au fost utilizați în cadrul „bateriei” autoritare, astfel:

1 — Pentru marea majoritate a oamenilor care nu răzbesc în viață, singura cauză este lipsa de voință?

2 — O mină de leaderi energici pot face mai mult bine țării decât toate legile și discuțiile la un loc?

3 — Părinții trebuie să impună tinerilor o disciplină strictă?

4 — O insultă personală nu poate și nu trebuie să fie uitată?

O analiză sumară ne relevă faptul că itemii 1, 3 și 4 sînt auto-evaluativi concurînd la un „scor” de autoritarism personal al subiecților în vreme ce itemul 2 este auto-proiectiv reprezentînd plasarea autoritarismului personal asupra tipologiei autoritare dezirabile a Puterii/leaderului, ceea ce ar putea exprima la modul general expectanța sau nevoia de ghid. În cadrul prelucrărilor statistice „bateria” a fost utilizată însă, ca atare, solidar, ceea ce a redus posibilitatea unor nuanțări (de exemplu itemul 2 este singurul cu caracter nemijlocit politic).

Opiniile de referință ale colectivității

Situația globală percepută de colectivitatea statistică anchetată ne relevă faptul că cele patru categorii socio-profesionale constitutive

— muncitori, intelectuali, studenți, pensionari — apreciau cursul evenimentelor în termeni dominant *optimiști* („sînt dificultați și probleme, dar lucrurile par să meargă spre bine”) astfel : muncitorii în proporție de 85⁰/₀, intelectualii și pensionarii 71⁰/₀, iar studenții/elevii în proporție de 80⁰/₀. Aceasta poate fi pusă în legătură cu *nivelul de satisfacție a vieții* resimțit de subiecți în perioada anchetei — aprilie-mai, etapa de aplicare a instrumentului — („Pornind de la modul în care s-a desfășurat viața dvs. în ultimele săptămîni, cum ați aprecia gradul dvs. de satisfacție?”). Astfel 40⁰/₀ dintre muncitori exprimau o satisfacție medie, iar 27⁰/₀, una relativ ridicată ; 11⁰/₀ din intelectuali acuzau o slabă satisfacție, 20⁰/₀ erau relativ slab satisfăcuți de modul în care decurgea viața lor, iar 46⁰/₀ se declarau mediu satisfăcuți. Studenții își concentrău evaluările în zona supra-mediană a școlii : 41⁰/₀ erau aproximativ satisfăcuți și 28⁰/₀ mai satisfăcuți în timp ce persoanele vîrstnice erau mediu satisfăcute de nivelul vieții lor în proporție de 48⁰/₀, 14⁰/₀ sînt relativ nesatisfăcute, iar 11⁰/₀ emit o satisfacție ridicată. Semnificativ în contextul gestiunii unor motivații și considerente politice apare în special procentul insatisfacției intelectualilor — ceea ce ar fi un element pentru justificarea prezenței lor în partide și formațiuni politice cît și în mișcările spontane și conflicte (ei prezintă un nivel general sub-median de satisfacție a vieții). Este, totodată, surprinzătoare ponderea relativ mare de studenți/elevi care exprimau un nivel relativ ridicat de satisfacție a vieții. Din corelația aceluiași categorii socio-profesionale cu *nivelul satisfacției asupra situației politice* („Actuala situație politică din țara noastră, considerată ca formă de tranziție, vă satisface?”) se poate însă stabili mai pertinent o relație cu imaginea generală a opoziției formate din tineret și intelectuali, în sensul că studenții acuzau relativ mai accentuat insatisfacția politică (65⁰/₀ erau parțial satisfăcuți, iar 19⁰/₀ nu erau satisfăcuți), ceea ce explică procentul foarte redus al satisfăcuților, de 5⁰/₀, alături de intelectuali (67⁰/₀ erau parțial satisfăcuți, iar 18⁰/₀ nesatisfăcuți).

În ansamblu, nivelul ridicat al satisfacției vieții și, în același timp, o satisfacție mai redusă asupra politicului, tendințe manifestate de opiniile tinerilor nu pot fi considerate divergențe ci ar avea semnificația unei permeabilități specifice a tineretului la problematica politică. După R. Inglehart factorii importanți ai „protestului potențial” sînt : vîrsta, sistemul de valori și nivelul de conceptualizare ideologică, iar tineretul predispus la forme neconvenționale de luptă politică aderă în principal la setul de valori materialiste¹.

Printre factorii exogeni ai aprecierii calității sferei politice de către colectivitatea studiată *aprecierea eficienței percepute a autorității (puterii) provizorii* este unul edificator („Buna desfășurare a activității economice ; rezolvarea problemelor sociale ; tranziția spre democrație”). Ponderea opiniilor pozitive despre eforturile autorității indică o apreciere în general favorabilă a acesteia ; 43⁰/₀ dintre muncitori o considerau eficientă în mare măsură, intelectualii 33⁰/₀, studenții 36⁰/₀, iar pensionarii 32⁰/₀. De menționat aici reticența exprimată de o-

¹ Ronald Inglehart, *Value Priorities and Socioeconomic change*, în *Political Action...*, pp. 305—310.

pinile intelectualilor care se distribuie în sens regresiv : 28% considerau autoritățile provizorii ca fiind puțin eficiente iar alții 28% acuzau slaba eficiență a acestora.

Perceperea calității/eficienței instituțiilor publice (structura instituțională) generează și o anumită *imagine despre natura puterii*. Instituțiile erau încă gândite relativ în termenii birocrăției, patologiei specifice a structurilor organizaționale, intransparenței și impenetrabilității, fapt relevat de concentrarea opiniilor subiecților în zona „negativă”. Din 172 subiecți care percepeau instituțiile ca fiind neschimbate, cu aceleași „tare” anterioare Revoluției, 77% „acuzau” faptul că lupta politică era incorectă, deci o latură nedemocratică a politicului, din 270 subiecți care apreciau o infimă schimbare a „stilului” și calității instituțiilor 79% înclinau spre imaginea politicului nedemocratic ; 692 se axau pe poziția relativă privind mutațiile instituțiilor din care 73% considerau politica strict o „luptă pentru putere”. Numai 80 de subiecți apreciau schimbările structurilor instituționale drept semnificative dar 61% dintre aceștia înclinau spre același model subteran al puterii. Această categorie minoră apărea ca „nerealistă” prin disonanța față de trendul opinional al întregului lot. Este necesar de precizat că în perioada desfășurării investigației curente de opinie, „imaginile-ghid” și „scenariile” politicului se aflau în plină expansiune. Acestea nu pot fi considerate drept factori disturbatori întrucât reprezintă elementele intrinseci ale complexului socio-politic al post-Revoluției, ceea ce i-a conferit caracterul său atipic și genuin : prezumția subzistenței oculte a „elitelor” nomenclaturii și structurilor organizatorice desuete, contestabilitatea — demolarea liderilor, degradarea politicului (imaginea degringoladei C.P.U.N. ca loc al manifestării pasiunilor și pulsionilor investite politic), teoria „scenariilor” și diversiuinilor imaginare ale puterii, vectorul opoziționist în formele sale cele mai neconvenționale — de fisurare a „legitimismului” F.S.N.-ist, intervalul scurt de timp în care era imposibilă o transformare capitală a stilului și calității instituțiilor publice.

Percepția și satisfacția socio-politică a „autoritarilor”

Segmentul autoritar al populației investigate nu relevă un nivel de *satisfacție percepută a vieții* specific sau disociativ față de non-autoritari, din contra, corelația dintre habitusurile autoritare și satisfacția vieții nu este semnificativă, opiniile întregii populații fiind cvasiidentice. Se poate vorbi despre omogenitatea apercceptivă a satisfacției vieții la ambele categorii :

	Grad de satisfacție a vieții						
	Foarte ridicat	Ridicat	Relativ ridicat	Nici scăzut nici ridicat	Relativ scăzut	Scăzut	Foarte scăzut
Autoritari 347	1%	8%	27%	45%	13%	4%	2%
Non-autoritari 699	1%	7%	23%	43%	14%	9%	3%

Grosso modo, nivelul satisfacției vieții autoritarilor era foarte asemănător — prin comparație — cu cel declarat de muncitori.

În privința *nivelului de satisfacție asupra situației politice* prezente ei erau mai decizi în a afirma satisfacția totală decât non-autoritarii, în schimb, aceștia din urmă afirmau mai net insatisfacția. În principal ambele categorii se concentrează în zona mediană, a relativității. Autoritarii reproduc frecvențele opiniale ale grupului de muncitori iar non-autoritarii, cu mică aproximație, pe cele ale intelectualilor.

Tipologie	Grad de satisfacție asupra situației politice			
	Nu mă pot pronunța	Deloc	Parțial	Total
Autoritari 346	11%	12%	61%	16%
Non-autoritari 701	6%	19%	64%	11%

Pentru comparație, distribuția identificărilor politice („Platforma cărei formațiuni politice considerați că este cea mai apropiată de interesele dvs?”) corelată cu gradul de satisfacție asupra situației politice este următoarea :

Platforma politică	Grad de satisfacție			
	Nu știu	Deloc	Parțial	Total
F.S.N.	498 5%	5%	65%	25%
P.N.L. — P.N.Ț. c.-d.	230 6%	41%	52%	1%
M.E.R.	18 0%	17%	72%	11%
Altele	28 4%	7%	78%	11%
Nici unul	98 20%	29%	49%	2%
Nu mă pot pronunța	366 15%	14%	69%	2%

Rezultă, cu mică diferență, că autoritarii apreciau mai puțin contextul politic respectiv decât aderenții la platforma F.S.N. care erau în proporție de 5% nesatisfăcuți și 25% deplin satisfăcuți.

Gruparea după criteriul aderenței la platforma unui partid — ceea ce impune și luarea în considerare a variabilelor cognitive pe lângă cele psiho-afective — se dovedește a fi mai pertinentă în măsura în care stabilește o distribuție mai relevantă a satisfacției politice a subiecților. Putem, în fine să decelăm aderenții F.S.N. drept o colectivitate statistică „satisfăcută”, în dezacord cu aceea a opoziției istorice (P.N.L., P.N.Ț.-cd) cu o distribuție descendentă (insatisfacție). Satisfacția facilă, rapiditatea „înrolării” într-un partid conglomerat, care constituie o masă impersonală de indivizi diriguți de o elită invizibilă, au fost elementele pe care s-a bazat teoria „sindromului autoritarist”. În special, în ipoteza că satisfacția ar proveni din posibilitatea

încadrării într-un partid edificat pe o structură de dependență - apartenență (partid de mase) ca răspuns la frustrări latente sau patente, profilul-robot al F.S.N.-istului prezintă un interes suplimentar din perspective teoretice colaterale.

Perceperea prevalent optimistă a vieții politice și a sensului său de evoluție este mai caracteristică subiecților cu habitusuri autoritare, 87% dintre aceștia — asemănător procentului muncitorilor optimiști — față de 77% dintre non-autoritari. „Testul de suspiciune, asupra naturii puterii tranziente concepute în sens nedemocratic, este irelevant indicând ca și în cazul nivelului satisfacției vieții, o identitate de opinii între cele două segmente 73% respectiv 75% percepeau eschierul politic ca pe o luptă a intereselor meschine a unor grupări obscure.

Autoritarii nu se diferențiază semnificativ de ansamblul populației investigate nici în sensul perceperii orientării pozitive (constructive) a activității partidelor politice, după cum nici F.S.N.-iștii (992 din lot) nu exprimă o percepție distinctivă în comparație cu opoziția istorică, M.E.R. sau alte partide, în acest sens.

Să mai adăugăm faptul că percepția autoritarilor asupra eficienței instituțiilor publice se organizează în jurul medianei indicând, în principiu, neîncredere în mutațiile și transformările acestora. Dacă 33% dintre aceștia le considerau cvasi-imperceptibile, iar 50% relativitatea lor, non-autoritarii nu remarcau schimbări semnificative în proporție de 36%, iar cei care le găseau parțiale sau vagi 58%. Deci, percepția asupra controversatelor structuri umane și funcționale ale instituțiilor indică o concentrare masivă a opiniilor spre medie — ideea că instituțiile nu mai sînt ca înainte, dar nici nu s-au schimbat fundamental — și o tendință ex-centrică critică, ceea ce nu pare să influențeze asupra „stării de optimism” mai generale.

Cota de optimism (95%) exprimată de segmentul celor care apreciau că instituțiile s-au schimbat (81 subiecți) este interesantă în acest sens și denotă un grup statistic extrem de coerent în viziunea sa benignă despre prezent și viitor.

	Perceperea calității și eficienței instituțiilor publice	Starea de optimism		
		Nu	Da	
1.	La fel ca și înainte	171	40%	60%
2.		292	24%	76%
3.		691	16%	84%
4.		81	5%	95%
5.	Radical schimbate	0	0%	0%

Comparativ cu frecvențele autoritarilor nu sînt detectabile deosebiri fundamentale în atitudinea non-apreciativă a instituțiilor publice și a ethosului lor față de care sînt exprimate suspiciuni, rețineri. Astfel, în timp ce 33% dintre autoritari apreciau că aceste instituții nu au suferit transformări palpabile, 37% din populația chestionată consideră

același lucru iar 50%^{0/0} dintre aceștia acceptau ideea unor schimbări, față de 56%^{0/0} din ansamblul populației investigate. Autoritarii par, deci, ușor mai reticenți în comparație cu opinia generală în ceea ce privește considerarea instituțiilor drept inerțiale și desuete iar în același timp sînt mai prudenți în recunoașterea unor schimbări relative ale acestora, ceea ce nu sprijină pe deplin ipoteza solidarității lor față de structurile și modelele colectiviste alienante anterioare.

Investigația nu a anticipat posibilitatea analizei autoritarismului latent al maselor ca obiectiv specific. Informațiile, așa cum au fost organizate și prelucrate, insuficiente pentru a disocia reperele unei invariante a percepțiilor și satisfacției, opiniilor și atitudinilor autoritarilor, nu au putut trasa o imagine coerentă a ceea ce s-a numit prezumția „sindromului autoritarist” al populației în perioada post-revoluționară. După cum au relevat puținele prelucrări statistice cu conținut euristic în ceea ce privește segmentul autoritar al populației, această tendință nu se definește ca atare drept dimensiune sau variabilă conturată ci, din contra, se disipează integrîndu-se imperceptibil în ansamblul curentelor de opinie generale (tendință mediană). Se poate vorbi despre o indeterminare a acestui grup atîta vreme cît expresiile sale opinionale se raliază la distribuția frecvențelor globale ale populației. În cazul unor variabile (evoluare, percepție, satisfacție) s-a constatat că acestea sînt similare cu cele ale muncitorilor, iar cele ale non-autoritarilor corespund, relativ, mediei dintre nivelurile exprimate de intelectuali și studenți/elevi. Această concluzie „de rang mediu” corespunde teoriei lui S. Lipset¹, conform căreia clasa muncitoare deține un „autoritarism latent” în măsura în care tineretul, de pildă, exprimă virilitatea ca suport al manifestărilor sale politico-sociale.

Autoritarismul pasiv sau latent — sau refutat — al populației a intrat în fondul ipotetic al cercetării dar dimensiunea polară, nevoia de autoritate solidară cu cea dintîi cu combinații originale, este posibil să instituie emergente psiho-sociale neașteptate prin mecanisme și rețele discrete.

¹ S. Lipset, *L'Homme et la politique*.